

Размишљања поводом изгубљене надгробне плоче српске принцезе Брнче, ћерке краља Уроша I и Јелене Комнен Куртне Анжу

Живојин Р. Андрејић

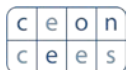
Центар за митолошке студије Србије, Рача - Крагујевац

Објављен: 03/06/2022

Аутор за кореспонденцију:
Живојин Р. Андрејић

Имејл за кореспонденцију:
mitcentar@mts.rs

DOI: 10.5937/bastina32-35665

Сажетак:

Проспекцијом натписа надгробне плоче из цркве манастира Кастаљана на планини Космај, из 1303-1306. године, која се односи на принцезу Брнчу, ћерку краља Уроша I и сестру краља Милутина, као и извора, сазнања и до данас постављених хипотеза, које се односе на њу и њену мајку Јелену Комнен Куртне Анжу, приступило се оцени валидности истих и износи нова биографска слика. Иако Брнча нигде није представљена као монахиња важи претпоставка да се замонашила и да је и она сахрањена у манастиру Градцу, задужбини њене мајке Јелене. Угарски извори сведоче да је краљ Урош имао зета непознатог имена /сина српског великог казначе/ а Јосиф Трношац да је краљ имао две кћери. Постоји податак да је Брнча била удата за извесног жупана Ђорђа, као и претпоставка да је рођена око 1253. године. Новооткривени натпис на надгробном камену из цркве Св. Ђорђа запустелог манастира Кастаљана на падинама планине Космај код Младеновца сведочи да је цркву саградио краљ Милутин, 1303. године, где је 1306. године сахрањена Брнча а што иде у прилог да се у раду потпуности одбаце недокументоване претпоставке о монашењу принцезе Брнче и сахрани у манастиру Градцу. У раду се поентира да је црква Св. Ђорђа саграђена у земљи која је била у власти жупана Ђорђа и принцезе Брнче, у држави њеног брата, сремског краља Драгутина. До почетка градње цркве Св. Ђорђа је морало доћи пре ратних сукоба између Драгутина и Милутина, 1303-1304. године. А у манастиру Градцу је са мајком Јеленом сахрањена њена друга, замонашена, кћер чије име је остало потпуно непознато.

Кључне речи: Краљ Урош I; краљица Јелена Комнен Куртне Анжу; принцеза Брнча; двор Брњаци; манастир Градац; манастир Кастаљан

Надгробна плоча са преставом Јелена је пронађена у цркви порушеног манастира Кастаљана на Космају. Пошто је нађена у олтарском простору претпостављено је да била је део часне трпезе. Тек почетком XXI века је окренута и на другој страни је, наводно, откривен врло занимљив натпис. Направљена је фотографија натписа, али је после пар година надгробна плоча однета из срушеног Кастаљана од стране непознатих лица. Фотографија плоче са натписом је упућена г. др Гордани Томовић¹ која је извршила читање српскословенског текста на свој начин.

На основу овог, сада несталиг, надгробног камена сазнајемо да је цркву Св. Ђорђа и манастир код села Неменикућа, на планини Космај, саградио српски краљ Милутин, 1303. године, и да је у њој потом, 1306. године, сахрањена Брнча, његова сестра². Овај натпис, уколико је веродостојан, што се због нестанка надгробне плоче не да поуздано утврдити, такође, уз помоћ фотографије и ми смо читали и транскрибовали на следећи начин:

С(А)ЗД(А)Х ЦРКВѢ С(БЕ)Т(АГ)О ГЕОРГИЈА
АЗ С(ТЕ)Ф(А)Н ЂРОШ ВТОР(И) КРА(А)
МИЛУТИН В А(Е)ТО СЕЊА А
ЗДЕ СЕ(СТ)РА М(О)И КР(А)ЉА ЂРОША Д(А)Ш(Ц)И
БРНЧА ПРЕСТАВ(И) СЕ М(Е)С(Е)ЦА Џ(О)БРА
8 В Д(А)Н 8 А(Е)ТО СЕЊЕ АМИН

= САГРАДИХ ЦРКВУ СВЕТОГА ГЕОРГИЈА,
 ЈА СТЕФАН УРОШ ДРУГИ, КРАЉ,
 МИЛУТИН У ГОДИНИ 6811. (1303.) А,
 ОВДЕ ЈЕ СЕСТРА МОЈА, КРАЉА УРОША КЋИ,
 БРНЧА. ПРЕМИНУ МЕСЕЦА ОКТОБРА,
 У ДРУГИ ДАН, У ГОДИНИ 6815. (1306.). АМИН.

Садржај овог натписа се драстично разликује од свих досадашњих сазнања и промишљања о принцези Брнчи, ћерки краља Уроша I. Кастаљан се повезује са деспотом Стефаном (Марјановић-Бујовић 1979: 83, 86). О постојању цркве Св. Ђорђа у првој половини XIV века сведоче сачувани фрагменти надгробног споменика који сведочи о сахрани неког унука „/Бо/жића“, 1322. године (Томовић 1974: 49; Андрејић 2019 а: 66).

* * *

Што се тиче принцезе Брнче – Брнче – Брнчае о њој се не зна готово ништа, нема никаквих података у изворима када је рођена, преминула и где је сахрањена. Сматра се да је била једина ћерка краља Уроша I и Јоване – Јелене Анђео Комнен Куртне, (Андрејић 2019: 106) познатије у нашој историографији као Јелена Анжујска. Њено име и лик познати су једино на фреско живопису у Сопоћанима и Лозама Немањине династије у Грачаници, Пећкој патријаршији и Дечанима. Нема сумње да је у Лозама сликана постхумно. При томе ни једном није приказана као монахиња.

У великој фреско композицији *Смрт краљице Ане Дандоло* цркве Св. Тројице манастира Сопоћана су поред одра мртве краљице мајке насликани краљ Урош I, супруга Јелена, синови Драгутин и Милутин и једна, сматра се, девојчица (Живковић 1984: 27; Протић, Кусовац, Милошевић 1991: 41). Ова „девојчица“ је насликана иза Драгутина, Јелене и Милутина и по лику ништа не заостаје за старошћу старијег брата. По свему судећи девојчица представља Брнчу. Венац принцезе Брнче представља „широки метални обруч који се шири према горе, а горњи обод је затворен свиле-ном марамом“. (Радојчић 1934/1996: 24-25; Марјановић-Душанић 1994: 49; Поповић 2010: 20) Пурковић је доказивао да су фреске манастира Сопоћани сликане 1258. године а процењујући узраст Урошеве деце претпоставио да се Брнча родила „око 1246“. године, (Пурковић 1996: 36) а то би значило да је била најстарије дете.

На овом месту треба, одмах, напоменути да је Ана Дандоло, мајка краља Уроша I преминула око 1265. године (Андрејић 2019 б: 105). Имајући у виду да се краљ Урош оженио, по други пут, са Јованом - Јеленом Анђео Комнен Куртне око 1250. године закључили смо да је Драгутин рођен око 1250, Милутин око 1253. а Брнча око 1255³. (Исто: 106, 177). То подразумева да је црква Св. Тројице у Сопоћанима сликана бар десет година после 1258. године. Дакле, сликарство Сопоћана је довршено око 1270. године. Тада је краљ Урош /рођен око 1219. а умро 1277/ имао најмање 50. година. На то нас упућује и његов лик са јако проседелом брадом. Те, 1270. године, Драгутин би имао око 20. година, Милутин око 17, а Брнча око 15. година. Дакле, сви су били пунолетни. Краљ Драгутин је исте, 1270. године, ожењен са угарском принцезом Каталеном, ћерком угарског краља Стефана V Арпада.

У задужбини краља Милутина, у цркви Благовештења манастира Грачанице, око 1318. године, у Лози великог жупана Стефана Немање – Светог Симеона, десно од краља Драгутина је насликана женска стојећа фигура. Одена је раскошном зеленом хаћином, огрнута раскошним црвеним плаштом, у десној руци држи жезло а на глави има високу, горе отворену круну - прополому (Живковић 1989; Задужбине Косова 1987: 106-107). По лику би се рекло да Прњача - Брнча није старија од 30. година. Десно од ње је натпис:

ПРЊАЧА И СЕСТРА КРАЉЕВА

= ПРЊАЧЈА И СЕСТРА КРАЉЕВА.

У Немњиној лози у Пећкој патријаршији, 1334-1337. године, десно од краља Драгутина је насликана женска стојећа фигура у светло окер владарском орнату, са жезлом у форми крста и високом отворебом круном (Ђурић, Ћирковић, Кораћ 1990: 138-139). Некада је крај ње стајао оштећен натпис:

. РНУЋ

= (Б)РНЧЈА.

У Немањиној лози у Дечанима, 1346-1350. године, између Драгутина и Милутина, у великом отвореном цвету, насликано је женско попрсје са отвореном круном на глави али без зубаца (Тодић, Чанак-Медић 2005: 447). По изгледу лика наслуђује се да има око 30. година. Изнад ње је јасан натпис:

БРЊНУА

= БРНЧА.

Очигледно, принцези Брнчи је придаван посебан значај у приказивању у Лозама, поготову старијим, у Грачаници и Пећи. У сва три случаја приказана је као принцеза – владарка а не као монахиња. У Грачаничкој лози су од жена приказане само Брнча и Царица, сестра и ћерка краља Милутина. Све ове три Лозе настале су после Брнчине смрти и да је била монахиња тако би била и приказана, као што је то случај са Аном, монахињом Анастасијом – супругом великог жупана Стефана Немање у Студеници или, сматра се Вуком, монахињом Јефимијом – његовом ћерком, у Пећкој лози. Од женских особа династије у Грачаници су приказане само Анастасија, Јефимија, Брнча и Царица, а у Дечанско још само ћерке Стефана Дечанског: Тодора – Теодора и Јелена. Од мушких особа је у свим Лозама само Стефан Немања приказан као монах – Свети Симеон Немања. Уочљиво је да су принцезама Брнчи и Царици придавана велика пажња и поштовање а то упућује и на њихов династички значај остварен њиховим удајама. У нашој науци усталила се конвенција без икакве аргументације да су у Немањиним светородним лозама од женских ликова „приказиване само оне представнице рода које удајом нису постале чланице неке друге породице или династије“ (Војводић 1999: 371).

* * *

Јосиф Троношац каже да је Урош I са ћерком „последњег Балдуина /Куртнеа/ Константинопољског“ добио сина Драгутина „а затим је рађао ћерке“. Троношац однекуд зна да је краљица Јелена, мати Драгутинова, живела у Зети „са једном од своје две кћери, која се доцније са својом мајком замонашила... и подигла манастир који се зове Градац, где је погребена са својом ћерком напред поменутом. Ту се и сада налазе њихови гробови“ (Троношац 2008: 40, 43, 47). Само у једном родослову српске историјске науке је прихваћено да Урош има две ћерке али и даље се тврди да су оне млађе од краља Милутина (Благојевић, Петковић 1989: 227). Ако прихватимо да је Троношац тачан то би значило да је Брнча рођена око 1253. године, друга кћи око 1254. а потом Милутин, око 1255. године. Ако је Милутин рођен 1255. године у време сликања у Сопоћанима би имао 15 година а овај узраст одговара његовом портрету. На основу ове тврдње могло би се рећи да се Брнча доиста није удавала, да се са мајком замонашила и да је са њом сахрањена у Градцу. Али, ни Троношац не зна име Јеленине ћерке са којом је сахрањена у Градцу, као ни име друге ћерке.

Данило сведочи: „благочастива и благоверна и светородна велика госпођа“ краљица Јелена „прими монашки образ у цркви светог Николе, у славном граду Скадру... би названа монахиња

Јелена“ и сахрањена у Градцу: „Пребивајући... у царском двору своме, у месту званом Брњацима, поче боловати јаче, и разуме да дође дан смрти њезине“. Пошто је преминула сабрао се „цео сабор српске земље ка њој у славни двор њезин звани Брњаци... И тако носећи тело блажене са великолепног славом, дођосмо у славни манастир њезин Градац“ (Митић 2004: 59, 60-61). За разлику од Троношца Данило не помиње ни једну Јеленину кћер, чак ни Брнчу која је несумњиво постојала.

Краљица Јелена је још за живота сликана у Богородичиној цркви у Бистрици – Вољавцу, око 1260. године; (Илић 1970: 210-214) на јужном зиду припрате цркве Св. Тројице манастира Сопотани, 1263-1268. године; (Живковић 1984: 26) у Градцу, 1277-1281. године; као удовица у црнини /монахиња?/ у капели краља Драгутина Ђурђевим Ступовима у Расу, 1282-1283. године; као монахиња у Св. Ахилију у Ариљу, 1296. године, (Радојичић 1934: 27, 32) и као монахиња на икони апостола Петра и Павла у Ватикану, пре 1299. године. (Татић-Ђурић 1967: 11-16; Тодић 1998: 37) Пурковић је имајући у виду њене монашке портрет у капели Ђурђевих Ступова и у Ариљу закључио да се замонашила: „на двадесет, па и тридесет година пре њене смрти“ и у том смислу наставио тврдњом да је она као монахиња насликана за живота и у ктиторској композицији своје задужбине у Градцу (Пурковић 1936: 271). Откриће оштећеног живописа цркве у Градцу ће демантовати Пурковићеву тврдњу да је у ктиторској композицији сликана у Градцу као монахиња. Живопис показује да је Градац сликан у време власти краља Драгутина, 1276-1282. године, а Јелена је приказана као краљица која заједно са Урошем држи модел цркве што упућује на њихово сактиторство (Николић 1980: 88; Кандић 2005: 196). Имајући у виду ове њене монашке портрете може се претпоставити да се замонашила после смрти краља Уроша I, 1282. године. Краљица Јелена је постхумно насликана као монахиња још два пута у Грачаници, 1318-1324. године и спољној припрати Сопотана - „Јелена монахиња“, 1342-1345. године. Брнча се као монахиња нигде не појављује и као таква не помиње.

И као монахиња Јелена је боравила у двору у Брњацима а не у свом манастиру Градцу јер је он од успостављања био мушки манастир: „скупивши изабране монахе, заповеди им да ту пребивају, установивши им законско издржавање, које држе непромењено и до сада“ (Митић 2004: 57). О томе сведоче и натписи надгробника монашког гробља око цркве које је засновано у задњој четвртини XIII века (Поповић 1992 б: 51-61). Уколико је и једна од Јелениних кћери била монахиња ни она није могла као таква боравити у манастиру Градац.

Краљица Јелена је у свом двору „у Брњацима“, 1267-1268. године, издала повељу Дубровчанима о трговини и дала им обећање да ће их што брже буде могла обавестити ако краљ, њен муж, буде пошао са војском против њих (Мошин, Ђирковић, Синдик 2011: 238). Дубровачког кнеза Марина Бадурера краљица Јелена, у својој повељи из 1304. године, оловљава „Љубовному ми сину и куму краљевства ми“ (Мошин, Ђирковић, Синдик 2011: 360). Према овој формулацији произилази да је он син неког Бадуре старијег који је њен кум. Природу овог кумства вероватно нећемо сазнати.

Костић је своједобно указао на сличност имена Брнча са местом Брњаци⁴, где је некада био двор краљице Јелене, супруге краља Уроша I и упућивао на могућност да је принцеза ту могла бити рођена и да је по њој двор добио име, или да је она добила име по имену двора (Костић 1937: 155-163). Двор у Брњацима спада у подручје бројних владарских и црквених дворова у средњем веку на Косову који су груписани око несталих језера Сврчин и Јањево (Андрејић 2014: 63-83).

Имајући у виду да родитељи дају имена деци у складу са жељом да њихов животни пут буде у складу са њим женско име принцезе: Брнча – Брњача је несвакидашње и необично⁵. И ћерка краља Милутина, из брака са угарском принцезом Јелисаветом, добила је неуобичајено име Царица⁶ а и за њу поједини сматрају да се није удавала. Први је Пурковић тврдио да се Брнча није удавала, пошто је сликана у Немањиним лозама: „сигурно се није удавала“ (Пурковић 1996: 55, 37). Сматрало се да је име Царица надимак Милутинове ћерке Зорице (Јиречек 1978: 197) али је ово мишљење превазиђено. У Лози је морало бити унето само њено право име.

Постоји и село Брњача у Подримљу, код Ораховца. У Дечанској хрисовуљи, 1330. године, помиње се „псарска земља у Брњашчи“. У Повељи Светих Архангела коју је издао цар Душан, 1348. године, помиње се Горња Брњашча (Новаковић 1912: 653, 687-688).

* * *

Имајући у виду хронологију градње цркве Св. Ђорђа у Неменикућама на основу натписа надгробног камена из Кастаљана, 1303. године, и сахране принцезе Брнче, 1306. године, као и успостављене хронологије година рођења долази се до одређених нових и важних сазнања. Поменуте године градње цркве Св. Ђорђа уклапају се временски у период власти краља Драгутина над Сремском земљом /1284-1316/. Али, поставља се питање да ли је краљ Милутин могао градити ову цркву у земљи брата Драгутина? Рекли би смо, могао је али само ако су односи између браће у то време били добри. Сматра се да су после Драгутиновог одступања са престола Србије у корист Милутина на Дежевском сабору, 1282. године, коме је претходила његова болест, његов пад са коња и „велика узбуна“ у земљи односи били добри. Касније је дошло до погоршања односа који су се претворили у дугогодишњи сукоб. Сматра се да „сукоб је избио најкасније 1301. године, а извори о њему не дају конкретне податке“. Рат између Драгутина и Милутина се распламсао 1303-1304. а потом и 1308-1309. године. У неком периоду сукоба Милутин је успео да преузме Рудник са околином али га потом губи. Сматра се да је основни разлог за избијање сукоба Милутинова женидба са византијском принцезом Симонидом и његови политички планови чему је највећи отпор дала његова мајка Јелена. До коначног ратног обрачуна између браће је дошло 1311-1312. године. Милутин је био јако угрожен али је успео да се одбрани и до трајног помирења браће је дошло 1313. године (Динић 1955: 49-80; Ћирковић 1994: 454-455, 460). Идуће године, 8. фебруара 1314. године, умрла је стара краљица Јелена у двору Брњаци. Њеном упокојењу у Брњаку присуствовао је бањски епископ Данило и рашки Павле, а сахрани краљ Милутин са властелом и архиепископ Сава /III/ са свештенством (Митић 2004: 60-63). Исте године је почело укидања Бањске епископије⁷. Ако се има у виду да је сукоб између браће избио најкасније 1301. године а да се распламсао 1303-1304. године доводи се потпуно у питање могућност градње цркве Св. Ђорђа на територији краља Драгутина, 1301-1303. године.

Ако је принцеза Брнча рођена 1253. године произилази да је она, 1306. године, умрла у 53. години живота а пре своје мајке, краљице Јелене Анђео Комнен Куртне. Пошто је оболела, краљица Јелена се замонашила у цркви Св. Николе у Скадру а умрла је у двору Брњаци, 8. фебруара 1314. године, и сахрањена у њеној Богородичиној цркви манастира Градца: „прими монашки образ у цркви светог Николе, у славном граду Скадру. И у том великом анђеоском образу би названа монахиња Јелена... Пребивајући ова блажена госпођа Јелена у царском двору своме, у месту званом Брњацима, поче боловати јаче... И тако са славом благодарећи Бога предаде дух свој... дођосмо у славни манастир њезин Градац... И тако положише свете њезине мошти у спремљени њезин гроб у великој и предивној цркви...“ (Митић 2004: 59-61, 63). По свему судећи да је краљица Јелена као монахиња Јелена примила и велику схиму али није боравила у неком манастиру већ у двору у Брњацима. Њене мошти су извађене из гроба 1317. године при чему је канонизована у присуству рашког епископа Павла, хумског Данила и архиепископа Саве III. Празнује се као Света преподобна Јелена, 30. октобра / 12. новембра, (Столић 1988: 121⁸; Милеуснић 1989: 71-72) међутим, култ јој је остао неразвијен.

Урош и Јелена су саградили Градац пре 1275. године, а живописање је завршено 1276-1281. године. Краљица Јелена је рођена око 1235. године а то значи да је умрла у 80. години живота. Да се претпоставити да се Урош I замонашио после свргавања са власти 1276. године. Већ идуће, 1277. године, умро је краљ Урош I. Неодређено после смрти краља Уроша замонашила се у Скадру краљица Јелена. То је морало бити после 1281. године а то значи да је живопис у Градцу завршен пре њеног монашења.

Пурковић сматра да је и Брнча сахрањена у манастиру Градац (Пурковић 1996: 35). Краљица Јелена је у време удаје за Уроша, око 1250. године, морала бити пунолетна /преко 12. година старости/ а то би значило да је рођена око 1235. године. Зна се поуздано да је умрла 1314. године а то би, опет, значило да је поживела око 80. година. Пурковићеве тврдње упућују да поводом њих размишљамо на следећи начин. Ако је Брнча рођена око 1253. године и ако је поживела дуго у време мајчине смрти је имала око 60. година. Могло би се претпоставити да је у манастиру Градцу поживела више година и да је потом и она ту сахрањена. Уколико је умрла пре мајке није могла бити сахрањена у Градцу, пре 1276. године а тада би имала око 25. година. С друге стране, ако се подсетимо на Троношца „живела у Зети са једном од своје две кћери, која се доцније са својом мајком замонашила ... Градац... где је погребена са својом ћерком“, онда се краљица Јелена са ћерком, са другом ћерком, замонашила око 1310. године. Уколико је то била Брнча онда значи да није умрла пре смрти мајке. Остаје отворено питање где је сахрањена Брнча јер Пурковић нема никакве доказе да је сахрањена у Градцу. Никола Радојчић је одбацивао тачност Троношког податка и могућност да је Брнча сахрањена у Градцу (Радојчић 1931: 26).

Нема јасних археолошких доказа да је у Градцу сахрањена принцеза Брнча иако у задужбини краљице Јелене постоје две гробнице. Нема сумње да је краљ Урош сахрањен у својој цркви Св. Тројице манастира Сопотана. Краљица Јелена је сахрањена у мермерном саркофагу гробнице испод ктиторског ансамбла на јужном зиду западног травеја наоса Градца. Уз северни зид наоса Градца налази се још један, мањи саркофаг. Испод овог саркофага, у једноставној гробници, која је некада отворана, није пронађен никакав остатак људског скелета. Преко пута ктиторског гроба је могла бити гробница личности „која је својим рођењем или заслугама стекла право да буде ту сахрањена“. Александра Јуришић је констатовала: „Према резултатима ископавања описане гробнице у северном травеју, за коју би се могло претпоставити да је припадала закалуђереној кћери, помишљајући на Брњачу – Брнчу, нема никаквих реалних ослонаца. Остаје отворено питање за кога је ова гробница накнадно изграђена“ (Јуришић 1989: 58-60).

Даница Поповић, пак, сматра да је податак из *Троношког родослова* довољно уверљив „не само због положаја гроба у простору цркве, који би припадао члану владарске породице, већ и због малих димензија саркофага, какве су изгледа биле карактеристичне за споменике над женским гробовима“. У северној гробници би била сахрањена Брњача, неувата кћи краља Уроша и краљице Јелене (Поповић 1992: 84). Поповић се у овом смислу позива и на став Оливере Кандић да је овде сахрањена „можда чак и кћи Брнча“ (Кандић 1989: 26). Кандић је остала и касније при свом ставу: „Могуће је да су гробница и саркофаг припадали Брњачи, јединој кћери краљице Јелене и краља Уроша... У сваком случају изгледа да јој је краљица била веома привржена, а коко је остала до смрти на двору, разложно је претпоставити да је сахрањена у породичном маузолеју. На северном зиду западног травеја, изнад саркофага, била је изгледа представљена смрт неке личности, можда оне која је тусахрањена. У том случају њена /Брњчина/ смрт се догодила у време између зидања и живописања цркве... После изградње Богородичине цркве, а пре њеног живописања, у њој је била сахрањена, без сумње по краљичиној жељи, и њена кћи Брњача“ (Кандић 2005: 154-155, 209). Дакле, до око 1280. године а тада је Брњча имала 27. година. Али, као што напоменуемо, Кандић за ове претпоставке и тврдње нема никакве конкретне доказе као што их није имао ни Пурковић на кога се сви позивају!

С друге стране, треба имати у виду да је краљица Јелена Куртне Анжу⁹ била ћерка Јована Анђела Комнена Калојована, сина византијског цара Исака II /1185-1195, 1203-1204/, и Матилде од Пожеге, ћерке Роберта од Куртнеа, латинског цара /1221-1228/. Роберт од Куртнеа је био син Петра II од Куртнеа, латинског цара /1217/ и Јоланте, ћерке Балдуина VIII – војводе од Фландрије /1191-1195/. Петар II од Куртнеа је био син француског краља Луја VI Анжуа - Дебелог /1108-1137/ (Андрејић 2012: 222; Андрејић 2019 б: 177).

Мајка, пак, Јована Анђела Комнена Калојована је била Маргита – Марија /*1175. +1229?/, ћерка угарског краља Беле III – Алексија /1172-1196/ и Маргите Анжујске, ћерке француског краља Луја

VII. Јован Анђео је као херцог добио на управу Срем и Бачку али је умро око 1247. године (Исто: 171). Маргита је била господарица Пожеге /Славонске/. Урош I је са непознатом првом супругом /око 1235-1236./ имао сина Стефана /*око 1240. умро пре 1260. и сахрањен у Студеници/ (Исто: 106). Урош је постао српски краљ 1243. године а око 1250. године се оженио по други пута са Јованом Анђео Комнен Арпад Куртне Анжу¹⁰.

Урош I је напао Мачванску бановину, 1267-1268. године. У Мачви су се водиле огорчене борбе Орбин каже да је Урош подјармио народе Срема којима је у то време владала „нека госпођа Урица која је била у крвном сродству с угарским краљевима“. Урица је, заправо, Ана супруга Ростислава Михајловића која је са својим потомцима уживала потпуну заштиту свог оца, угарског краља Беле IV (Андрејић 2012: 222-223). Том приликом је краљ Урош заробио Урицу коју ће касније ослободити уз посредовање Дубровчана (Орбин 2006: 23). Српска војска је потом претрпео озбиљан пораз од Угара (Рокаи, Ђере, Пал, Касаш 2002: 85). У овом рату су била заробљена и два угледна српска великаша са српском краљевом заставом. Угарски краљ Бела IV у својој повељи Михаилу, сину Петра Чакија, од 9. априла 1269. године, говори о овом српско-угарском рату и заробљавању зета краља Уроша, сина неког великог казнаца (Fejer IV 1829: 490-493). Један од ове двојице угледних српских заробљеника Михаила Чакија имао је изузетно леп и скупоцен крст од злата и драгог камења, а садржао је и делове Часног крста. Краљу се допао овај крст и желео је да га купи од Михајла (Fejer V 1829: 24-26). Српски велики казнац је био једна од најважнијих и најблискијих световних достојанственика који је на првом месту на краљевом двору. Он се бринуо са жупским казнацима о убирању владаревих прихода и свакако је био из рода велике и угледне српске властеле (Благојевић 1999: 268). Женидбом сина са ћерком краља Уроша велики казнац је постао члан породице.

Пурковић помишља да би ова ћерка краља Уроша морала бити рођена између 1246. и 1250. године и да је могла бити 1268. већ удата (Пурковић 1996: 38). Урошева ћерка Брнча је била пунолетна 1265. године и могла је бити удата 1266-1268. године. Може се претпоставити да је Урица била ослобођена разменом за ослобађање краљевог зета и другог угледног српског великаша, али им драгоцености нису биле враћене.

Постоји тврдња да је принцеза Брнча била удата за извесног жупана Ђорђа /из Сремске земље?/ (<http://genealogy.euweb.cz/balkan/balkan5.html>; Андрејић 2019 б: 106). Имајући у виду рат краља Уроша против Угара у Мачви /Сремска земља/ и заробљавања његовог зета, сина његовог великог казнаца, постаје јасно да би могао бити у питању жупан Ђорђе, супруг његове сестре Брнче. Жупан Ђорђе је загонетна личност која као краљев доглавник учествује у ослобађању ропства (Византијски извори VI, 1986, нап. 43). Приликом потписивања мира с Дубровником, 1254. године, у повељи краља Уроша се као сведок на првом месту помиње кнез Ђорђе за кога Јиречек каже „по свој прилици, сродник владалачке куће“. У исто време помиње се и неки кнез Стефан у вези утврђивања граница Захумске епископије, а који се 1302. појављује као велики казнац (Јиречек, Радонић, 1978: 22). Овај Ђорђе, иако није познат као кнез, могао би бити најстарији син великог хумског кнеза Андрије. Ђорђе је рођен око 1200. а умро после 1280. године (Андрејић 2019 б: 103). Постоји могућност да је син казнаца Стефана био ожењен са принцезом Брнчом, да се и он звао Ђорђе и да је имао титулу жупана. Могао би бити њихов потомак – онај унук који је преминуо 20. јула 1322. године и сахрањен у Кастаљану.

Врло значајна личност на двору краља Уроша I је Ђорђе који с пролећа 1269. године као главни преговарач води преговоре о женидби принца Милутина за Ану, ћерку византијског цара Михајла VIII Палеолога али и за женидбу са Евдокијом, ћерком цара Андроника II. Пахимер га је окарактерисао „месазоном“ пошто је био „један од најближих сарадника краља Уроша“. Постоји претпоставка да је месазон Ђорђе идентичан са извесним comes Georgius, који се 1273. и 1281. године помиње као српски изасланик у Италији. Метохит каже да је Ђорђе, један од најугледнијих великаша краља Милутина, „који је раније, борећи се против цара, био ухваћен и бачен у тамницу, поставши познат и самом цару“. Ђорђе је био заробљен, пре 1297. године, и заточен у Цариграду

где је провео више година. Метохит тврди да се „међу овдашњима први досетио и започео ова измирења и преговоре око брака /краља Милутина са Симонидом/ и у томе је највише потпомагао“. Он саучествује са њим /краљем Милутином/ у свему и руководи и договара се око послова и предлога... назван и другим хегемоном у народној војсци“. Ђорђе је био „од оних одувек врло верних и присних господару /Милутину/, делећи са њим његове намере, размишљања и бриге као и сваку мисао, будући да му је врло одан и разборит“ ([Византијски извори VI 1986: 27-28, 119-120](#)). Ђорђе није познат у српским изворима. Нема сумње, Ђорђе овако високо достојанство и блискост са краљем Урошем, а поготово са Милутином, упућује и на родбинског адопта. Пре свега, као њихов зет, муж краљеве ћерке Брнче и рођене сестре краља Милутина. Ђорђе и Брнча живе уз краљев двор и зато постаје јасно због чега јој је Милутин дао истакнуто место у династичкој лози у Грачаници али и лози у Пећи.

* * *

Ћерка краља Уроша, Брнча или нека друга, била је удата пре 1268. године. Пошто сматра да је Урош имао само супругу Јелену Анжу, Пурковић је одбацивао претпоставку да је имао један или два брака пре ње, како су тврдили Руварац и Мијатовић. Међутим, испоставило се да је Урош имао први брак у коме је рођен његов син Стефан, који је сахрањен у Студеници. Такође, Пурковић одбацује да би Брнча могла бити удавана за сина великог казнаца јер „не сме се помишљати да би та принцеза, чијег су мужа заробили Мађари, била исто лице с принцем Брнчом“ а и „Принцеза Брнча се није удавала“ ([Пурковић 1996: 39, 35](#)). Све ове Пурковићеве тврдње су, заправо, у домену претпоставки али су их многи прихватили.

Ако имамо у виду да је принцеза Брнча рођена око 1253. године она је постала пунолетна 1265. године и могла је бити исте године удата. Уколико је њен супруг / жупан Ђорђе/, син великог казнаца, остао у угарском заробљеништву и да је из неког разлога преминуо, она је могла да се замонаши, око 1275. године. Али, шта ако је та друга кћер краљице Јелене, а не Брнча, отишла са мајком у кадар, да се потом са мајком замонашила и да је после смрти и она сахрањена у Градцу? Онда многе постављене претпоставке о Брнчи дефинитивно падају у воду. То нас упућује на могућност да је Брнча била удата за жупана Ђорђа, сина великог казнаца и да је после смрти сахрањена у Кастаљану под Космајем који је припадао земљи Кучево.

Западна подгорина Космаја, у којој се налази село Неменикуће у чијем атару је манастир Кастаљан са зарушеном црквом Св. Ђорђа налази се у граничном делу жупе реке Бељанице која је некада припада Кучевском Загорју и земљи Кучеву ([Андрејић 2016: 94, 92, 95](#)). Ова жупа је могла бити у области и власти жупана Ђорђа и Брнче а у тзв. Сремској земљи државе краља Драгутина. Патронимик жупана Ђорђа је могао бити Св. Ђорђе. Уз то, поставља се питање да ли је, како се у натпису надгробника из Кастаљана тврди, краљ Милутин самостално градио цркву Св. Ђорђа у којој је била сахрањена његова сестра Брнча, супруга жупана Ђорђа.

Мачва, Кучево и Браничево су били у поседу Угара, али је то, са Сремом био посед Матилде од Пожеге и Јована Анђела Комнена, мајке и оца Јоване – Јелене / тзв./ Анжујске. Тако, рат краља Уроша са Угарима за Мачву, Кучево и Браничево, наизглед освајачки, има дубљу позадину насталу на основу женидбених права Уроша са Јованом, титуларног имена Јеленом. Тзв. Онострани Срем /Мачва/, Кучево и Браничево били су Јованин мираз. Право на Овоострани Срем и Браничево добиће и српски краљ Драгутин, најстарији син Уроша и Јелене Анжу, женидбом са најстаријом угарском принцезом Каталеном, ћерком краља Стефана V, око 1270. године. Владарска права на Пожегу /Славонију/, Срем, Моравице, Кучево са Рудником и Браничево имаће и Драгутинов син, млади краљ Владислав II ([Андрејић 2012: 222-223](#)).

На крају, захваљујући новооткривеном надгробном натпису из манастира Кастаљана, одговори на више питања у вези принцезе Брнче – Брнче су могли бити затворени.

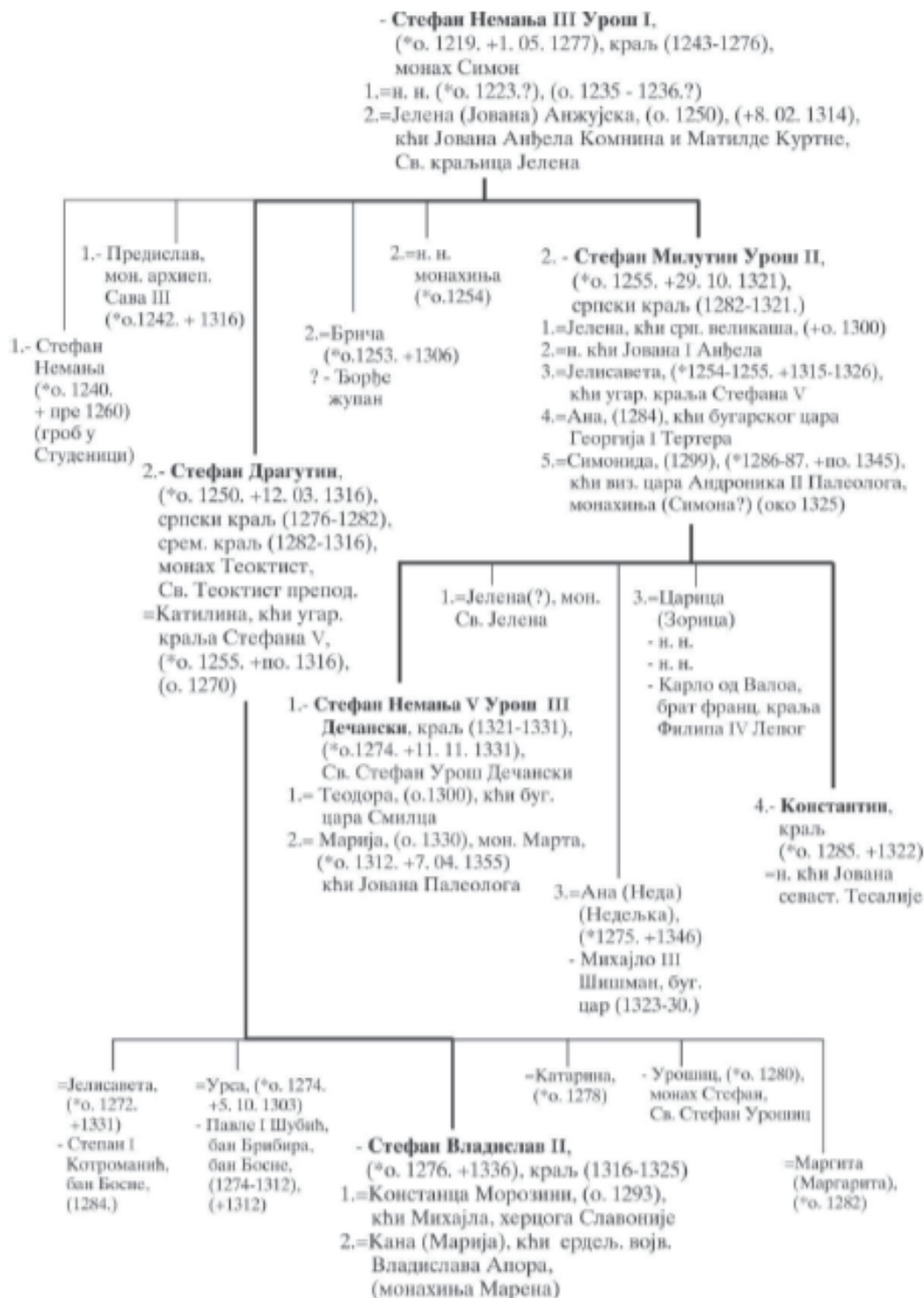
Прилози

СЗДХЕКВХСОГЕОРГНІА
АЗСФНХРШВТОРІ КРА
МНІХІНЧВІБЗОНАА
ЗДЕССРАМІАКРИАХРШАДІ
БРНЧАПРЕСТВСЕМЦАОБРА
ХВДЧХІОЗОНЕАНН

1) Калк натписа надгробника из Кастаљана, према Ж. Андрејићу

2) Стојећа фигура принцезе Брнче (Немањина лоза у Грачаници, око 1318. године); Стојећа фигура принцезе Брнче (Немањина лоза у Пећи, око 1334-1337. године); Торзо принцезе Брнче (Немањина лоза у Дечанима, око 1346-1350. године)

3) Иновирани родослов краља Уроша I и потомака, према Ж. Андрејићу

Ендноте

¹Фотографију је упутио извесни г. Илић и архитекта Вујадин Радовановић, а до нас је доспела преко г. Александра Јовановића из Зајечара, на чему му се захваљујем. Из директног контакта са Горданом Томовић смо дознали да није имала прилике да види надгробник и да је читање натписа извршила само уз помоћ фотографије.

²Занимљиво је да су редови натписа без прореда. Оригиналноост овог натписа лежи и у начину исписивања слова Т. Кракови овог слова су у форми главе орла тако да у суштини има форму двоглавог орла.

³У: (Света српска лоза). дошло је до техничке грешке при изради родословне таблице тако да стоји да је Брнча рођена око 1225. године а треба да буде: 1255. година.

⁴Брњаци би се у складу са значењем речи „брњча“ могло превести као „тихи – глухи“ предео.

⁵Име Брњча – Брнча се може довести у везу са старим српским глаголом „брцати - брнчати“ у значењу „зујати, брујати, зврјати, говорити неразумно, мрмљати“ (Речник 1962: 191-192). Брњча би могло бити преведено на савремени језик као „Зујка“ али би могао бити и надимак у смислу „Мутава“. Уколико би Брнча био надимак сестре краља Драгутина и Милутина то би значило да је била од рођења хендикепирана и да је розлог зашто се није удавала и замонашила. Исто тако, остали би смо ускраћени за сазнање које је било њено право, крштено име. Ипак, тешко је поверовати да би у репрезентативним Немањиним лозама била сигнирана са оваквим надимком, а не правим именом и зато ову могућност треба одбацити.

⁶За српско име Царица се сматра да је дослован превод грчког имена Василиса.

⁷Брњаци су у области у којој је успостављена нова епископија Кончулска, која се назива Звечанска, потом Ибарска а затим Бањска. (Јањић 2009: 105-108)

⁸Занимљиво је да Столић у Светачнику бележи да је Јелена умрла 8. фебруара 1306. године, а три године потом канонизована /1309./.

⁹У историографији се употребљава тврдња да је Јелена, супруга краља Уроша I, директни потомак француске династије Анжу. Ова легенда је настала врло рано и потиче од полихисторика Мавра Орбина и Павла Витезовића: „Оженио се Францускињом Јеленом“ и „Јелена, кћи француског краља Луја /како причају/ била му је супруга“ (Орбин 1968: 23; Витезовић 2010: 131).

¹⁰Орбини једини зна, а Витезовић преузима од њега, да је Јелена родила Урошу четири сина од којих је један био српски архиепископ: „Придислав касније био постављен за архиепископа српског“ а затим каже: „Драгутина, Придислава, Милутина и Стефана. Од њих други, Придислав, одан светачком начину живота водио је манастирски живот и управљао Српском архиепископијом“ (Орбин 1968: 24; Витезовић 2010: 131). Влада опште уверење да је Орбин био непућен и да су овог Урошевог сина Придислава помешали са његовим братом Предиславом који се замонашио као Сава III/ и био архиепископ /1263-1270/. У исто време су одбацивали и податак да је имао сина Стефана што се већ показало да је Орбин био у праву. Стефан је био из првог Урошевог брака а из тог брака би могао бити и Предислав.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Andrejić, Ž. (2012). Braničevska visoka vlastela Rastislalić, njihovo poreklo i rodbinske veze sa srpskim vladarskim kućama. In: *Mitološki zbornik*. Rača: Centar za mitološke studije Srbije. [Google Scholar]
- Andrejić, Ž. (2016). *Srednjovekovna knežvina Morava - zemlje i župe VIII-XII vek*. Rača: Centar za mitološke studije Srbije. [Google Scholar]
- Andrejić, Ž. (2019). *Milenijum srpskoslovenskog jezika i pisma*. Rača: Centar za mitološke studije Srbije. [Google Scholar]
- Andrejić, Ž. (2019). *Sveta srpska loza*. Rača: Centar za mitološke studije Srbije. [Google Scholar]
- Andrejić, Ž. (2021). Ko su i šta su bili veliki učenici Svetog Save? *Novopazarski zbornik*, 44. [Google Scholar]
- Andrejić, Ž.R. (2014). Još jednom o nestalim kosovskim srednjovekovnim jezerima, Svrčin i Janjevo, i dvorovima srpskih vladara, arhiepiskopa i episkopa. *Baština*, 37, 63-84. [SCIndeks] [PDF] [Google Scholar]
- Blagojević, M. (1999). Kaznac. In: *Leksikon srpskog srednjeg veka*. Beograd: Knowledge. [Google Scholar]
- Blagojević, M., & Petković, S. (1989). *Srbija u doba Nemanjića*. Beograd: TRZ Vajat + IRO Beograd. [Google Scholar]
- Ćirković, S. (1994). *Istorija srpskog naroda*. Beograd: Srpska književna zadruga. [Google Scholar]
- Danilo II, a. (1935). *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*. Beograd: SKZ. [Google Scholar]
- Dinić, M.J. (1955). Odnos između kralja Milutina i Dragutina. *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 3, 49-82. [Google Scholar]
- Đurić, V.J. (1974). *Vizantijske freske u Jugoslaviji*. Beograd: Izdavački zavod Jugoslavija. [Google Scholar]
- Đurić, V.J., Ćirković, S., & Korać, V. (1990). *Pečka patrijaršija*. Beograd: Jugoslovenska revija. [Google Scholar]
- Fejer, G. (1829). *Codex diplomaticus Hungariae*. Budae. [Google Scholar]
- Ilić, J. (1970). Crkva Bogorodice u Bistrici - Voljavac. *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti*, 6, 210-214. [Google Scholar]
- Janjić, D. (2009). Banjska episkopija i razlozi njenog osnivanja. *Baština*, 27, 103-114. [SCIndeks] [PDF] [Google Scholar]

- Jireček, K. (1978). *Istorija Srba*. Beograd: Slovo ljubve. [[Google Scholar](#)]
- Jireček, K., & Radonjić, N. (1978). *Istorija Srba*. Beograd: Slovo ljubve. [[Google Scholar](#)]
- Jurišić, A. (1989). *Gradac - rezultati arheoloških radova*. Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture Srbije. [[Google Scholar](#)]
- Kandić, O.M. (1989). *Manastir Gradac*. Beograd: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture. [[Google Scholar](#)]
- Kandić, O.M. (2005). *Manastir Gradac*. Beograd: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture. [[Google Scholar](#)]
- Kostić, D. (1937). Ime jedne Nemanjićke princeze. In: *Zbornik u čast A. Belića*. Beograd. [[Google Scholar](#)]
- Marjanović-Dušanić, S. (1994). *Vladarske insignije i državna simbolika u Srbiji od XIII do XV veka*. Beograd + Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti + JIM 'Dobra vest'. [[Google Scholar](#)]
- Marjanović-Vujović, G. (1979). Manastirski kompleks Kastaljan. *Starinar*, 30, 83-87. [[Google Scholar](#)]
- Mileusnić, S. (1989). *Sveti Srbi*. Kragujevac: Kalenić. [[Google Scholar](#)]
- Mitić, M. (2004). *Istinite priče o kraljevima srpskog srednjeg veka*. Niš: Štamparija 'Punta' + Ogranak Vukove zadužbine. [[Google Scholar](#)]
- Mošin, V., Ćirković, S., & Sindik, D. (2011). *Zbornik srednjovekovnih ćiriličnih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika*. Beograd: Istorijski institut. [[Google Scholar](#)]
- Nikolić, R. (1980). Prilozi proučavanju živopisa iz XIII i XIV veka u oblasti Rasa - kada je i ko živopisao manastir Gradac? *Raška baština*, 2, 94-95. [[Google Scholar](#)]
- Novaković, S. (1912). *Zakonski spomenici srpskog srednjeg veka*. Beograd. [[Google Scholar](#)]
- Orbini, M. (1968). *Kraljevstvo Slovena*. Beograd: Srpska književna zadruha (SKZ). [[Google Scholar](#)]
- Orbini, M. (2006). *Kraljevstvo Slovena*. Zrenjanin: Sezam book. [[Google Scholar](#)]
- Popović, D. (1992). *Srpski vladarski grob u srednjem veku*. Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu + Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Srbije + Institut za proučavanje kulture Srba, Crnogoraca, Muslimana i Hrvata u Prištini. [[Google Scholar](#)]
- Popović, D. (1992). Gradački nadgrobni natpisi. *Saopštenja*, 24, 51-62. [[Google Scholar](#)]
- Popović, M. (2010). *Srpska kraljica Jelena između rimokatoličanstva i pravoslavlja*. Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet. [[Google Scholar](#)]
- Protić, M.S., Kusovac, N., & Milovanović, D. (1991). *Ilustrovana istorija Srba*. Beograd: Litera. [[Google Scholar](#)]
- Purković, M. (1996). *Princeze iz kuće Nemanjić*. Beograd: Pešić i sinovi. [[Google Scholar](#)]
- Purković, M.M. (1936). Srpski patrijarsi srednjega veka. *Glasnik Skopskog naučnog društva*, 11. [[Google Scholar](#)]
- Radojčić, N. (1931). *O Tronoškom letopisu*. Beograd. [[Google Scholar](#)]
- Radojčić, S. (1934/1996). *Portreti srpskih vladara u srednjem veku*. Skoplje + Beograd: Muzej Južne Srbije + Republički zavod za zaštitu spomenika kulture. [[Google Scholar](#)]
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. (1962). Beograd: SANU.
- Rokai, P., Đere, Z., Pal, T., & Kasaš, A. (2002). *Istorija Mađarske*. Beograd: Clio. [[Google Scholar](#)]
- Sava, e.š. (1996). *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*. Beograd + Podgorica + Kragujevac: Evro + Unireks + Kalenić. [[Google Scholar](#)]
- Srećković, P.S. (1888). *Istorija Srpskog naroda*. Beograd: Kraljevsko-srpska državna štamparija. [[Google Scholar](#)]
- Stolić, H.H. (1988). *Pravoslavni svetačnik*. Beograd: 'Kalenić' + Srpska pravoslavna eparhija šumadijska. [[Google Scholar](#)]
- Tatić-Đurić, M. (1967). Ikona apostola Petra i Pavla u Vatikanu. *Zograf*, 2, 11-16. [[Google Scholar](#)]
- Todić, B. (1998). *Srpsko slikarstvo u doba kralja Milutina*. Beograd: Draganić. [[Google Scholar](#)]
- Todić, B., & Čanak-Medić, M. (2005). *Manastir Dečani*. Beograd: Muzej u Prištini + Centar za očuvanje nasleđa Kosova i Metohije + Srpski pravoslavni manastir Visoki Dečani. [[Google Scholar](#)]
- Vitezović, P.R. (2010). *Otkrivena Srbija - Serbia illustrata*. Beograd: Albatros plus. [[Google Scholar](#)]
- Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. (1986). Beograd: Vizantološki institut SANU.
- Vojvodić, D. (1999). Loza Nemanjića. In: S. Ćirković, & R. Mihaljičić, (Ed.). *Leksikon srpskog srednjeg veka*. (pp. 371-373). Beograd: Knowledge. [[Google Scholar](#)]
- Zadužbine Kosova. (1987). Prizren + Beograd: Eparhija Raško-prizrenska + Bogoslovski fakultet u Beogradu.
- Živković, B. (1984). *Sopocani*. Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture Srbije. [[Google Scholar](#)]
- Živković, B. (1989). *Gračanica*. Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture Srbije. [[Google Scholar](#)]

Reflections regarding lost gravestone of Serbian Princess Brnča, the daughter of King Uroš the First and Helen Comnen Courtnee of Anjou

Abstract:

Princess Brnča, daughter of king Uroš the First and his second wife Helen Comnen Courtnee Anjou (from his previous marriage he had a son, Stefan), whose existence was unknown to historical sources, can be only noticed on portrait in frescos of lineage of dynasty of Stefan Nemanja in monasteries of Gračanica, Dečani and Patriarchate of Peć. Although she is nowhere presented as a nun, there is presumption that she became a nun and that she was buried in the Monastery of Gradac, which is the foundation of her mother Helen Of Anjou. Hungarian sources testify that King Uroš The First had a son in law, whose name was unknown to history (the son of Serbian great penitentiary), and Josif Tronožac claimed that the king had two daughters. There is a fact that Brnča was married to a certain mayor Đorđe, as well as the presumption that she was born around 1253. Newly discovered signature on the gravestone found in church of St. George, belonging to deserted and vanished, monastery Kastaljani, on the slopes of Kosmaj mountin, near Mladenovac, serves as a testimony that this church was built by King Milutin in 1303, and that Brnča was buried there in 1306. This fact serves to reject completely all assumptions that are without any physical evidence that princess Brnca was a nun and that she was buried in the monastery of Gradac. Knowing this, it can be concluded that the church of St. George was built on the land that belonged to Princess Brnča and her husband, Mayor Đorđe, in the state of her brother, The king of Srem, Dragutin. The church must have started being built before war conflicts between brothers, kings Milutin and Dragutin, around 1303 and 1304, and the other daughter of King Uroš The First, whose name remains unknown, is buried in the monastery of Gradac with her mother, Helen of Anjou.

Keywords: King Uroš the First; Queen Helen Comnen Courtne Anjou; Princess Brnča; castle Brnjaci; Monastery of Gradac; Monastery of Kastaljan